

Геннадій МОСКАЛИК,
кандидат філософських наук,
начальник управління освіти виконавчого комітету
Кременчуцької міської ради

ФІЛОСОФІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРА ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ ПОЗАУРОЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті характеризується філософія професійної орієнтації особистості через систему позаурочних технологій.

Ключові слова: *філософія освіти, професійна орієнтація особистості, життєві цінності.*

В публикации характеризуется философия профессиональной ориентации личности через систему внеурочных технологий.

Ключевые слова: *философия образования, профессиональная ориентация личности, жизненные ценности.*

Treatment of basic descriptions of philosophy of professional orientation of a personality through the system of after-hour technologies is carried out in the article.

Key words: *philosophy of education, professional orientation of a personality, vital values.*

Практика філософського осмислення сучасного етапу соціально-економічного розвитку суспільства ставить підвищені вимоги до рівня теоретичних знань, професійної підготовки, кваліфікації і компетентності працівника.

Минуле століття ознаменоване вивченням даної проблеми педагогами, економістами та філософами. Профорієнтаційна робота в школі, на виробництві розглядалась як основа налаштованості юнаків і дівчат до вибору робітничих професій. Філософія процесу вибору професії базувалась на простих і зрозумілих кожному постулатах щодо необхідності освоєння робітничих професій.

Теоретичне обґрунтування подібної моделі подане, насамперед, у працях класиків вітчизняної педагогіки А.Макаренка та В.Сухомлинського, а також у дослідженнях таких вчених, як В.Моляко, В.Моргун, І.Назимов, Д.Ніколенко, Є.Павлютенков, Б.Федоришин, О.Ящишин.

Ідеологія професійної орієнтації в колишньому СРСР навряд чи може бути виправданою. Філософія професійної орієнтації того часу була хибною чи, навіть, однобічною. Її недолік полягав у тому, що орієнтуючи людину на професійний вибір, вона не забезпечувала повної свободи та можливості вибору, а лише каналізувала їх у офіційно ангажоване річище: вибір міг бути здійснений лише в царині робітничих професій. Для ілюстрації цього варто

згадати фактичну «закріпаченість» молоді 60-х років ХХ століття в колишніх колгоспах: юнаки та дівчата могли виїхати з села хіба що на навчання в ПТУ. Випускники загальноосвітніх шкіл, які мріяли про навчання в університеті, зовсім не заохочувалися владою. Паспорт чи довідка-дозвіл на виїзд за межі території проживання видавалась з великими труднощами. Пізніше цю категорію юнаків і дівчат на рівні офіційної ідеології нібито не помічали; на рівні побутової свідомості — ними пишались, хоча своє ставлення до особистості, загалом, приховували.

В останні роки в Україні опубліковано ряд праць, автори яких (Ж.Вірна, О.Вітковська, В.Синявський та ін.) зробили спробу окреслити філософію професійної орієнтації особистості в транзитному суспільстві, в контексті становлення ринкових і демократичних відносин.

Однак, зосереджуючись на моральних чи освітніх чинниках, визначенні їх ролі в системі профстановлення особистості, означені дослідження не окреслили загальної філософії цього процесу.

Мета дослідження полягає у пошуках та опрацюванні основних характеристик філософії професійної орієнтації особистості в системі ринкових трансформацій.

Об'єктом дослідження є система професійної орієнтації особистості; **предметом** — її філософія, що формується під тиском ринкових трансформацій.

Досягнення означеної мети вимагає вирішення ряду **дослідницьких завдань**, зокрема:

- виявити особливості та відмінності філософії профорієнтаційної роботи в тоталітарному та демократичному суспільствах;
- виявити ринкові виклики життєвому процесу, його навантаження на особистість, детермінацію нових обрисів філософії її професійної орієнтації;
- визначити чинники, взаємодія яких формує філософію професійної орієнтації особистості в системі ринкових трансформацій.

Наукова новизна полягає у визначенні контурів філософії професійної орієнтації особистості, обумовленої ринковими трансформаціями та демократизацією суспільних процесів.

Враховуючи соціально-економічні зміни в країні та умови ринкових трансформацій, основними завданнями професійної орієнтації молоді є: розширення світогляду, збільшення інформації про професії, їх зміст і вимоги до особистості, про потреби ринку праці в спеціалістах тих чи інших професій; подолання протиріччя між професійними намірами і потребами ринку праці в кадрах (особливо матеріального виробництва); подолання неузгодженості між розвитком індивідуально-психологічних особливостей молоді, їх можливостей і професією, що обирається; допомога у розвитку якостей особистості, необхідних для оволодіння професією, переконання в необхідності поєднання особистих інтересів і потреб ринку в кваліфікованих кадрах; практична підготовка молоді до вибору професії на основі загальної освіти і трудового навчання, розвитку творчих якостей особистості; диференційована допомога в

професійному самовизначенні в залежності від інтересів, нахилів, здібностей, стану здоров'я й індивідуальних особливостей кожного [13].

Все це в свою чергу визначає єдність стійких зв'язків наочного, психологічного і фізіологічного компонентів, що формує інноваційний компонент професійної діяльності фахівця [2, с.28], який складається з:

- посилення інтеграції освітніх і наочних галузей з позанавчальною практикою соціально-професійного самовизначення особистості;

- орієнтація на консолідацію зусиль з іншими навчальними закладами (міжшкільними навчальними комбінатами, училищами, коледжами, ліцеями, ВНЗ);

- забезпечення профільної підготовки молоді на основі варіативності з урахуванням вибраних індивідуальних маршрутів, отримання освіти відповідно до інтересів, схильностей, здібностей, запитів ринку праці, а також необхідності їх обов'язкової допрофільної підготовки, направленої на знайомство зі світом професій і придбання практичного досвіду для обґрунтованого вибору профілю навчання;

- надання психолого-педагогічної допомоги вчителю в переорієнтації його з діяльності наставника на діяльність фасилітатора, направлену на забезпечення зустрічних зусиль, створення ситуації успіху школяра у виборі профілю навчання.

Профільна орієнтація в цілому є комплексною системою, основне завдання й кінцева мета якої є складовою частиною всієї навчально-виховної роботи в школі та позашкільних закладах (науково-технічної творчості, культурологічних гуртках, художніх студіях, палацах молоді тощо).

Позашкільні заклади, будучи широко доступними, комплексними і профільними, дають дітям, молоді однакові можливості в реалізації додаткових потреб у галузі освіти та інтелектуальної діяльності на основі об'єднання інтересів держави і особи. Задачею установ позашкільного виховання і навчання є створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей, інтересів і схильностей дітей та молоді, забезпечення їх різносторонніх індивідуальних потреб у додатковій освіті, духовному і фізичному вдосконаленні, професійному самовизначенні, організації змістовного вільного часу.

Внутрішній готовності людини створювати, коректувати і реалізовувати свої життєві перспективи сприяють консультативні служби для молоді, які пропонують професійні консультації, що стали особливо актуальними в сучасних умовах [11].

Вплив профспілок на професійне навчання значно посилюється, якщо уряд здійснює їх відповідну підтримку. Це спостерігається в керівництві учнівством в Німеччині і в професійній підготовці дорослого населення у Франції, не дивлячись на низький рівень членства в профспілках у цій країні. Профспілки надзвичайно зацікавлені у високій якості робочої сили, тому що це безпосередньо пов'язано з їх матеріальним становищем.

Дуальна форма професійної освіти в Німеччині виникла як продукт соціального партнерства, яке є механізмом тісної взаємодії держави,

працедавців, профспілок і різних суспільних об'єднань з підготовки висококваліфікованого персоналу відповідно до потреб ринку праці.

Функцією держави є законодавчий контроль і забезпечення права громадян на отримання професії. Представники працедавців виражають інтереси замовника кадрів, а профспілки — інтереси зайнятого населення, права громадян на багатoproфільну і якісну професійну підготовку. Досвід розвитку дуальної форми професійної освіти Німеччини може бути особливо корисний і для України при вдосконаленні національного законодавства, розробці механізму регіоналізації і збереження єдиного освітнього простору.

Необхідно підкреслити, що в європейських країнах у виробленні і здійсненні політики в галузі людських ресурсів важливу участь беруть підприємці і самі працівники. Враховуються потреби і можливості працевлаштування, рівень розвитку країни, а також її економічні, соціальні та культурні задачі. Створюються відкриті, гнучкі і доповнюючі системи загальної, професійної освіти, професійного наставництва і навчання, професійної орієнтації на кожну дитину або дорослу людину. Особливе значення надається поступовому розповсюдженню систем безперервної професійної освіти для молоді і дорослого населення [7, с.28].

В Англії існує так званий професійний стандарт, зміст якого відображає вимоги, які ставляться до випускника працедавцем, що дорівнюють сумі професійних кваліфікацій. Національний професійний стандарт має п'ять рівнів кваліфікації. Він визначає, що має бути досягнуто, а не вивчено, кваліфікація розуміється як діапазон виконання трудових операцій, а компетентність — як рівень розвитку кваліфікації, нова інтегральна якість професіонала [1, с.28].

Розвиток консультативних служб для молоді в Україні перш за все базується на нормативних документах діяльності створених або реорганізованих державних установ.

Переорієнтація діяльності центрів професійної орієнтації з координації професійної орієнтації учнівської молоді відбулася у 1994 році за Наказом Міністерства праці № 63 від 23.11.1994 року.

Головна мета консультативних служб для молоді в Україні спрямована на сприяння ефективній зайнятості населення та підвищення соціальної захищеності громадян шляхом реалізації єдиної державної політики у сфері професійної орієнтації на відповідній території.

На сьогодні створені центри соціальної служби для молоді, положення про діяльність яких затверджено Міністерством сім'ї та молоді у 1997 році. Центр реалізовує державну молодіжну політику, надає інформаційні послуги, організовує та здійснює юридичне, психолого-педагогічне, медичне та профорієнтаційне консультування.

При цьому застосовуються такі діагностичні методи, як анкетування, тестування учнів і студентів, спостереження, модифікований варіант опитувальника особистої професійної перспективи (Н.С.Пряжников), методика визначення типу ціннісних орієнтацій (С.Н.Чистякова), методи експертних оцінок рівня освіти, вихованості і професіоналізму та ін. Важливу роль

відіграють емпіричні методи: констатуючий, порівняльний і формуючий експерименти [14, с.19-26].

Особистість і професія оптимально поєднуються лише за умови збігу їх взаємних вимог. Процес вибору професії є двостороннім: не тільки професія «вибирає» відповідного працівника на дане робоче місце (через вимоги до рівня його кваліфікації, ступеня розвитку психофізіологічних функцій і якостей, стану здоров'я), але й сам працівник пред'являє до даної професії свої вимоги у вигляді певних очікувань, соціальних запитів, намірів тощо [10].

Основні особові цінності професії — результат колективного усвідомлення її працівниками вищих цінностей і призначення, вищої ролі їх праці в суспільстві. Цей елемент професійної самосвідомості передається від старших поколінь до молодших, уточнюється, доповнюється, розвивається [5].

Професійна орієнтація в школі починається з професійної інформації, під якою розуміється психолого-педагогічна система спеціальної організації і проведення навчально-виховної роботи, спрямованої за своїм змістом, формами і методами на засвоєння учнями необхідних знань про соціально-економічні, психологічні і психофізіологічні умови правильного, усвідомленого вибору професії, на формування умінь активного застосування набутих знань у самостійній діяльності із здійснення свого професійного самовизначення.

Професійна інформація тісно пов'язана як зі всією навчально-виховною діяльністю в школі, так і з позашкільними закладами.

У цілому підсумком розвитку особистості є готовність до вибору професії, проектування варіантів професійних життєвих шляхів. А результатом заключного циклу професійного самовизначення є особистий професійний життєвий план. Усі ці етапи тісно пов'язані з юнацькими мріями, фантазіями про майбутнє. Важливим і необхідним результатом самовизначення є і усвідомлення самостійного вибору професії [4].

Будь-яка діяльність визначається системою взаємозв'язаних мотивів. Мотиви вибору професії досить різноманітні.

Зокрема, соціальні мотиви виражаються в бажанні своєю працею сприяти суспільному прогресу у всьому світі. У старшокласників розширяється коло інтересів, посилюється зв'язок естетичних і матеріальних мотивів.

Моральні мотиви вибору професії змінюються не тільки в кількісному відношенні, а й визначають всю структуру мотивів. Їх зв'язок з іншими мотивами свідчить про те, що молодь у виборі професії керується її моральним аспектом.

Естетичні мотиви виражаються в прагненні юнаків і дівчат до естетики праці, її краси, гармонії, в бажанні працювати за даною спеціальністю, що «сприяє сприйняттю прекрасного», «дає відчуття радості», «дозволяє зрозуміти гармонію світу» тощо.

Пізнавальні мотиви вибору професії характеризуються прагненням молоді до оволодіння спеціальними знаннями, до проникнення в єство творчої діяльності за обраною професією, до ознайомлення із змістом конкретної праці.

Творчі мотиви спонукають до вибору тієї професії, що «дозволяє бути оригінальним у роботі», «робити наукові відкриття», «відкриває можливості для творчості» тощо.

Мотиви, пов'язані із змістом праці чи обраної професії, опосередковуються чіткими знаннями молоді про сукупність і особливості всіх елементів процесу праці (функцій, операцій, зусиль і дій) і характеризуються спрямованістю на розумову і фізичну працю.

Матеріальні мотиви є середніми за ступенем вираженості як для міських, так і для сільських школярів. Той факт, що більшість молодих людей, обираючи професію, ігнорує даний мотив, слід розглядати критично, оскільки він певною мірою свідчить про їх невідповідність до життя.

Престижні мотиви виражають прагнення юнаків і дівчат до вибору професії, яка «цінується серед друзів і знайомих», «дозволяє досягти авторитету в суспільстві», «забезпечує швидке просування в роботі» тощо. Вони тісно пов'язані з моральними, естетичними і соціальними мотивами вибору професії.

Мотиви утиліт характеризуються бажанням молодих людей обрати таку професію, яка «дає можливість керувати людьми», «працювати в місті» (для сільських школярів), «припускає чистоту і легкість праці», «скеровує на вступ до ВНЗ» [6].

Отже, на сучасному етапі особливого значення набуває філософія формування професійної орієнтації людини, починаючи із засвоєння знань, уявлень дошкільників про працю дорослих, закінчуючи освоєнням найскладніших сучасних засобів діяльності як умови вищої професійної майстерності, професіоналізму, вищої цінності даної людини в суспільстві.

Одним із напрямів розвитку людини як суб'єкта праці є формування системи стійких особистих якостей, що забезпечують можливість успішного виконання діяльності. Зрозуміло, і спрямованість, і володіння способами дії теж створюють умови успіху і є суб'єктивним надбанням людини. Проте в даному випадку, з точки зору психології, йдеться про здібності (перш за все функціональні можливості активності і саморегуляції) [12, с.19].

Різний вплив щодо цього здійснюється на сільських та міських юнаків і дівчат. І це зайвий раз підтверджує, що необхідно враховувати специфічні умови виробничого і соціального оточення, типу школи, контингенту учнів, їх індивідуальні, статеві та вікові особливості.

На формування мотивів значно впливає і суспільна діяльність: перебування в позашкільних закладах, ознайомча та виробнича практика тощо.

У процесі позакласної й позашкільної роботи школярі вивчають достоїнства і недоліки різних професій, проникають в їх єство, оцінюють можливості застосування власних сил і здібностей. Діяльність учнів при цьому повинна бути практично спрямованою. Не менш важливим у профільній орієнтації є тісний зв'язок позакласної і позашкільної діяльності з навчальною роботою школярів.

Результати діяльності позашкільних закладів орієнтовані на професійно-особистісний розвиток учнів, активізацію внутрішніх психологічних ресурсів

школяра, здійснення самореалізації професійно-особистісного потенціалу у вибраному ним напрямі професійної діяльності [9].

Виховна роль позашкільних закладів профільної орієнтації (науково-технічної творчості, культурологічних гуртків, художніх студій, палаців молоді тощо) визначається глибиною і розмахом відповідної діяльності. Широкий перехід учнів від знань до праці і від праці до знань — вельми ланцюговий засіб підвищення якості засвоєння ними основ наук. Творча праця в закладах науково-технічної творчості збагачує світогляд учнів новими знаннями про предмет, що вивчається, формує професійні інтереси.

Згідно з дослідженнями, для того, щоб заклади науково-технічної творчості стали засобом професійного виховання учнів, у навчальних програмах необхідно передбачити:

- ознайомлення учнів з досягненнями науки і техніки, виробництва, розкриття ролі і значення професії в тій чи іншій галузі виробництва;
- виховання і розвиток професійних інтересів і схильностей з урахуванням індивідуальних психофізичних якостей учнів;
- розвиток особистих інтересів і схильностей школярів у процесі виконання творчих завдань. Стимулювання учнів до конструювання, раціоналізації і винахідництва;
- виховання культури праці, любові до людей праці.

Отже, заклади науково-технічної творчості — це дієвий чинник залучення учнів до професії, важливий засіб розвитку у них свідомого і творчого ставлення до праці. Тематика занять у закладах науково-технічної творчості розробляється згідно з вимогами навчального процесу і має практичну спрямованість, що спонукає учнів знайомитися зі спеціальною літературою, конструктивними особливостями сучасної техніки, засвоювати теоретичні знання, необхідні для розуміння технічних закономірностей і розвитку процесу творчості. Завдяки цьому у молоді зміцнюється професійний інтерес, виробляються навички дослідження, формується світосприйняття [6]. У свою чергу професійний інтерес тісно пов'язаний з практичною діяльністю, що сприяє поліпшенню підготовки школярів до свідомого вибору майбутньої професії.

Таким чином, профільна орієнтація є комплексною системою, що включає в себе навчально-виховну роботу в школі та позашкільних закладах та має відповідні завдання, структуру і специфіку у формах і методах проведення.

Основними позаурочними технологіями профільної орієнтації особистості є консультативні служби для молоді та позашкільні заклади різної спрямованості, культурно-ознайомча та виробнича практики, завдяки чому можливий правильний і свідомий вибір професії.

Отже, позашкільні заклади повинні сприяти створенню умов для розвитку творчих здібностей, інтересів і схильностей дітей та молоді, забезпечення їх різносторонніх індивідуальних потреб у додатковій освіті, духовному і фізичному вдосконаленні, організації вільного часу, професійному самовизначенні в рамках професійної освіти.

Професійна освіта характеризується тісним зв'язком держави, працедавців і профспілок. Завдяки цьому підготовка кадрів здійснюється відповідно до потреб ринку праці і законодавчих гарантій для громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гогуа О.А. Британское и российское профобразование: сравнительный анализ / О.А. Гогуа, В.А. Красильникова // Профессиональное образование. - 2003. - № 12. - С. 28.
2. Денисова А.Л. Определение инновационного компонента профессиональной деятельности специалиста / А.Л. Денисова, Э.П. Печерская // Профессиональное образование. - 2003. - № 12. - С. 28.
3. Климов Е.А. Введение в психологию труда: учебник [для вузов] / Е.А.Климов. - М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. - 350 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е.А.Климов. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. - 512 с.
5. Климов Е.А. Путь в профессию / Е.А.Климов. - Л.: Лениздат, 1974. - 183 с.
6. Павлютенков Е.М. Формирование мотивов выбора профессии / Е.М.Павлютенков; под ред. Б.А.Федоришина. - К.: Радянська школа, 1980. - 143с.
7. Полтавцева Е.С. Европейский опыт социального партнерства в профессиональном образовании / Е.С.Полтавцева // Профессиональное образование. - 2003. - № 12. - С. 28.
8. Професійне самовизначення у старшокласників: метод. посіб. / упор. Л.Шелестова. - К.: Шкільний світ: Вид. Л.Галіцина, 2006. - 128 с.
9. Профільне навчання в системі позашкільної, додаткової освіти учнів / В.А.Горский, С.С.Сулейманова, А.Х.Чупанов. - М.: Просвещение, 1989. - 167 с.
10. Система профинформационной работы со старшеклассниками. - К.: Радянська школа, 1988. - 27 с.
11. Слабнина Е.В. Профориентационные технологии: формы, виды и категории населения: метод. пособие / Е.В.Слабнина. - Саратов: Поволж. межрегион. учеб. центр, 2001. - 64 с.
12. Хуан Уарте. Исследования способностей к наукам / Уарте Хуан. - М., 1960. - 123 с.
13. Человек и профессия / под ред. Е.А.Климова, С.Н.Левиевой. - Лениздат, 1975. - 157 с.
14. Чистякова С.Н. Проблема самоопределения старшеклассников при выборе профиля обучения / С.Н.Чистякова // Педагогика. - 2005. - № 1. - С. 19-26.